

Методичні рекомендації практичним психологам та соціальним педагогам щодо організації роботи із запобігання торгівлі, експлуатації та жорсткому поводженню з дітьми

Одним з напрямків роботи психологічної служби є формування психологічно безпечного освітнього середовища, що має на меті: попередження виникнення негативних явищ в учнівському середовищі та формування позитивного мікроклімату у шкільних колективах.

Серед негативних явищ, які швидко й інтенсивно розповсюджуються в нашому суспільстві, найбільшого оберту набрали: трудова міграція, торгівля дітьми (людьми), експлуатація дитячої праці, насильство.

Завдання навчально-виховних заходів щодо запобігання торгівлі, експлуатації та жорсткому поводженню з дітьми:

- підвищити загальний рівень правової свідомості дітей та молоді, рівень обізнаності з проблем порушення прав людини;
- навчити моделям безпечної поведінки;
- виховати повагу до прав та основних свобод людини, толерантне ставлення до потерпілих від насильства.

Зміст роботи працівників психологічної служби з дітьми передбачає:

- формування знань дитини про власні права;
- прищеплення вмінь захиститись від насильства, уникнути попадання в ситуацію торгівлі та експлуатації;
- формування знань дитини про дії у кризовій ситуації;
- інформованість щодо того: до кого і як звертатись у подібних випадках.

Форми роботи: тренінги, ігри; аматорські театри; міні-лекції; перегляд відеофільмів; бесіди; розповіді; вікторини і конкурси (про права дітей) та інше.

Зміст роботи працівників психологічної служби з батьками включає :

- батьківську просвіту: права та потреби дітей, права та обов'язки батьків щодо дітей, особливості розвитку дітей, родинного виховання, жорстоке поводження з дітьми і насильство в сім'ї: його сутність, наслідки, відповідальність;
- формування толерантності, життєвих сімейних умінь і навичок (комунікативних, прийняття рішень, прогнозування, володіння собою).

Форми роботи : лекторії; батьківські університети; батьківські збори; тренінги; соціальне інспектування сім'ї; школи батьківських почуттів; школи молодих батьків та інше.

Зміст роботи працівників психологічної служби з педагогами навчально-виховних закладів полягає у:

- *педагогічній просвіті* (семінари, педагогічні конференції, методичні та педагогічні ради): про права та потреби дітей; відповідальність педагогів за дітей; взаємодію педагога з сім'єю дитини, учня; права, обов'язки і

відповідальність батьків за дітей; сутність жорстокого поводження з дітьми та насильства щодо дітей в сім'ї та освітньому закладі, відповідальність за них; професійна педагогічна етика; суб'єкт-суб'єктне спілкування; взаємодія суб'єктів захисту прав дітей;

- *формуванні у педагогів умінь і навичок*: розпізнавати і виявляти жорстоке ставлення до дітей і насильство; толерантного ставлення до дітей з різних сімей, комунікативних умінь суб'єкт-суб'єктного спілкування; майстерності володіння собою і ситуацією; розв'язання конфліктів раціональним способом (тренінги, семінари, рольові та ділові ігри).

Етапи соціально-психологічної роботи з дітьми, потерпілими від торгівлі людьми:

1. Отримання інформації про дитину.
2. Формування плану допомоги.
3. Знайомство із ситуацією.
4. Вилучення з ситуації.
5. Постановка діагнозу.
6. Кризове втручання (вирішення нагальних потреб людини).
7. Процес реабілітації (надання медичної, психологічної, юридичної допомоги, організація навчання тощо).
8. Здійснення роботи з членами сімей та соціальним оточенням.
9. Створення сприятливих умов для життя відповідно до вікових особливостей дитини.
10. Індивідуальна робота з дитиною.

Основні напрямки індивідуальної роботи практичного психолога та соціального педагога з дитиною, вилученою з ситуації торгівлі дітьми та інших найгірших форм дитячої праці:

1. *Комунікативний напрям* (налагодження контакту з потерпілою дитиною, членами її сім'ї та тими суб'єктами соціальної роботи, які залучаються до реабілітації особистості у кризовому втручанні).

2. *Діагностичний напрям*:

- вивчення адаптації дитини до шкільного середовища (статус у класному колективі, характеру взаємин з учителями, однокласниками, особливостей спілкування з оточуючими);
- вивчення психологічного клімату сім'ї, особливостей сімейного виховання;
- вивчення емоційного стану дитини;
- вивчення інтересів, ідеалів, нахилів, здібностей;
- діагностика характерологічних особливостей дитини;
- діагностика особливостей пізнавальних процесів (пам'яті, уваги, мислення).

3. *Організаційно-прогностичний напрям*:

- розподіл і координація всіх суб'єктів соціально-психологічної роботи;
- розробка стратегій і тактики роботи з сім'єю в цілому та окремими членами сім'ї;
- вироблення спільного плану роботи з дитиною.

4. *Корекційно-реабілітаційний напрям* (відновлення психічного, фізичного стану особи та членів її сім'ї):

1) Корекційна робота:

- корекція деформації самосвідомості (формування позитивної соціальної позиції, усвідомлення свого «Я», подолання духовної спустошеності);
- корекція міжособистісного спілкування, створення позитивно емоційної атмосфери (в залежності від результатів діагностики і ситуації в системі: дитина-дитина, дитина-педагог, дитина-батьки);
- корекція життєвих планів особистості дитини;
- корекція емоційно-вольової сфери (подолання невпевненості, інфантилізму, егоїзму, агресивності, пасивності, тривожності, страху, небажаних настанов та переконань та ін.);
- навчання життєвим умінням і навичкам перебування в соціальному середовищі.

2) Реабілітаційна робота:

- сприяння зарахуванню до школи дітей шкільного віку, забезпечення їх навчальними матеріалами і шкільним приладдям;
- вивчення матеріально-побутових умов сім'ї дитини і сприяння в одержанні пільг, субсидій, допомоги;
- призначення індивідуального плану освіти, щоб діти могли наздогнати своїх однокласників і продовжити навчання в школі разом з ними чи у відповідних закладах;
- допомога дитині в оволодінні навичками самореабілітації (знання і опанування механізмів розкриття життєвого потенціалу, стимулювання пошуків нових можливостей саморозвитку, наближення до свого внутрішнього позитивного «Я»);
- визначення системи заходів, які забезпечують фізичну, психологічну, медичну і соціальну безпеку та формування власного способу захисту.

5. *Охоронно-захисний напрям:*

- юридична допомога та захист інтересів, прав дітей і підлітків, вилучених з ситуацій торгівлі дітьми й інших найгірших форм дитячої праці у різних установах;
- залучення відповідних державних і недержавних органів до реалізації соціального захисту даної категорії дітей;
- відновлення і реалізація дитиною своїх прав, свобод, законних інтересів (в тому числі й через створення соціальних умов для цього);
- консультування дітей, батьків, педагогів з проблем реалізації права на працю, захист прав дітей в аспекті дитячої праці.

6. *Попереджувально-профілактичний напрям:*

- підтримка дитини як стабілізація її стану і профілактика погіршення ситуації;
- зниження емоційної напруги;
- особистісноорієнтоване соціальне навчання життєвим умінням, навичкам співробітництва, критичного мислення;

- здійснення інформаційно-пропагандистської роботи серед молоді з метою формування поняття «дитяча праця», з проблем трудового виховання в сім'ї, трудового навчання;
- допомога дітям та молоді у виборі професії;
- сприяння розвитку дитячих та молодіжних ініціатив, реалізації інтересів; залучення дітей до різних гуртків, шкільних і позашкільних заходів;
- формування позитивного усвідомлення цінності свого життя і своєї особистості;
- включення дитини в позитивне соціальне середовище, формування об'єктивного сприйняття ситуації кризи і себе;
- просвіта щодо роз'яснення ризику і шкідливості дитячої праці, навчання розпізнавання дитячої праці;
- просвіта щодо прав дітей у сім'ї, суспільстві, захисту дітей від використання їх праці, обов'язків та відповідальності батьків за дітей;
- формування у дітей правової свідомості і правової поведінки, відповідальності за своє життя.

Зміст роботи щодо запобігання жорстокому поводженню з дітьми в дитячих колективах передбачає:

- формування толерантності в сім'ї, мікросередовищі, школі;
- просвіту про права дітей, суб'єктів їх захисту;
- формування вміння протистояти насильству і жорстокому поводженню;
- формування життєвих умінь і навичок щодо ситуації жорстокого поводження і насильства;
- організацію предметного дозвілля і відпочинку дітей;
- створення умов для самовиявлення лідерів, позитивних якостей особистості;
- показ прикладів кращих стосунків (відеолекторії, радіо, книги, ЗМІ, життєві історії тощо) і перенесення їх на конкретні ситуації в житті дитячого колективу.

Соціально-психологічна робота щодо профілактики жорстокого поводження з дітьми має такі форми:

Первинна (як загальна просвіта населення щодо цього явища);

Вторинна (цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування життєвих умінь та навичок у дорослих і дітей);

Третинна (реабілітація постраждалих від жорстокого поводження та корекція тих, хто чинить насильство):

- рання діагностика,
- реабілітація постраждалих від насильства,
- міжвідомче співробітництво, включаючи медичну, соціальну допомогу, юридичне, психологічне, інформаційне консультування тощо;
- підготовка кадрів у системі правоохоронних органів, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я тощо;

- збір статистичної інформації;
- розробка і впровадження освітніх програм.

Корекція негативних станів жертв насилля включає в себе:

- соціальну роботу з налагодження зв'язків;
- педагогічну роботу: навчання таким навичкам, як позитивне спілкування (вирішення конфліктів, адекватне висловлювання), адекватне мислення і ставлення до себе, прийняття рішень та психологічного захисту, сприяння підвищенню рівня самооцінки жертви;
- психологічну роботу зі зняття відчуття провини, емоційної та фізичної релаксації, підвищення самооцінки.

Нормативно-правова база з питань запобігання торгівлі, експлуатації та жорстокому поводженню з дітьми:

- Загальна декларація прав людини 1948 р.;
- Женевська декларація прав дитини 1924 р.;
- Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 1-41);
- Стокгольмська Декларація та План дій проти комерційної сексуальної експлуатації дітей (1996 р.);
- Конвенція про громадянсько-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.);
- Конвенція про права дитини (ратифікована постановою Верховної Ради України від 27.09.1991 р № 789-12);
- Декларація прав дитини (проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1959 р.);
- Сімейний кодекс України;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»;
- Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису»;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї»;
- наказ Міністерства науки і освіти, молоді та спорту України від 30.12.2010 р. №1312 «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Національної кампанії «Стоп насильству» на період до 2015 року»;
- наказ Міністерства науки і освіти, молоді та спорту України від 30.12.2010 р. №1313 «Про затвердження Плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки»;
- наказ Міністерства науки і освіти, молоді та спорту України від 29.03.2011 р. № 292 «Про організацію інформаційно-профілактичної роботи щодо запобігання торгівлі, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми»;

- наказ Міністерства науки і освіти, молоді та спорту України від 25.11.2011 р. № 1358 «Про виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні».

Рекомендована література:

1. Запобігання і протидія насильству в сім'ї / за ред. І.М Трубавіної. — К.: ДЦССМ, 2004.
2. Запобігання торгівлі людьми: [навчальний посібник] / за ред. К.Б. Шевченко, О.А. Удалової. — К.: Міленіум, 2004.
3. Запобігання торгівлі людьми: [навч.-метод. посібник] / К.Б. Левченко, О.А. Удалова, І.М. Трубавіна та ін.; заг. ред. К.Б. Левченко та О.А. Удалової. —К.: Міленіум, 2004.
4. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования / Р.В. Овчарова. — М.: Сфера, 2000.
5. Права дитини: сучасний досвід та інновації /за заг. ред. Г. Лактіонової. — К.: Либідь, 2005.
6. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми: методичні рекомендації/ К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. — К.: Міленіум, 2004.